

פוסט 28: הבדלים בין מוסדות החינוך הגבוה ביוקרה, במעמד אקדמי, ובגישות להוראה ולהערכתה (חלק א)

ע"י פרופ' נירה חטיבה, לשעבר ראש המרכז לקידום ההוראה, אוניב' תל אביב

כפי שראינו באחדים מהפוסטים הקודמים, הבדלים בין דיסציפלינות בגישות להוראה ולהערכתה נחקרו בעשרות רבות של מחקרים ונידונו בעשרות ואולי במאות פרסומים. ואולם על אף הציפיות לקיום הבדלים מהותיים וחשובים בגישות להוראה ולהערכתה בין טיפוסים שונים של מוסדות אקדמיים - הללו של החינוך הגבוה, נושא זה כמעט ולא נחקר ולא נדון בספרות המקצועית. קיימים עשרות רבות של סוגים של מוסדות אקדמיים וניתן למיין אותם במיונים שונים:

א. מיונים שונים של מוסדות אקדמיים בחינוך הגבוה¹

יש סוגי מיון רבים. להלן הראשיים שבהם:

מיון על פי מקור התקצוב

- מוסדות אקדמיים ציבוריים, public שנתמכים ע"י המדינה/ממשלה
- מוסדות אקדמיים פרטיים/בלתי תלויים הממומנים ע"י שכר לימוד בחלק ניכר, ובנוסף בתמיכת גופים פרטיים
- מוסדות אקדמיים למטרת רווח²: For-profit higher-education institutions

מיון על פי הייעוד

- מכללות/קולגים
- אוניברסיטאות המעניקות תארים bachelor, master, and doctorate
- מכונים טכנולוגיים
- מוסדות להכשרה מקצועית ללא תואר אקדמי
- מוסדות אקדמיים עם התמקדות מיוחדת, כמו בתי ספר לרפואה, למקצועות הבריאות, לרפואת שיניים, לוותרניריה, לרוקחות, למשפטים, להנדסה, למנהל עסקים, לאמנויות, ללימודי דת

מיון קרנגי של מוסדות אקדמיים בארה"ב

זהו מיון מקובל בארה"ב ומיושם בשכיחות גבוהה בפרסומים שונים, כשארבע הקטגוריות המרכזיות שלו מסודרות בסדר יורד של דירוג ויוקרה אקדמיים כלהלן¹:

- Doctorate-granting Universities
- Master's Colleges and Universities
- Baccalaureate Colleges
- Associates Colleges

¹ על פי ויקיפדיה באנגלית. ניתן לקרוא במקור זה ביתר פירוט על כל אחד מסוגי המוסדות והדירוגים האקדמיים.
² בארה"ב, אלו הם מוסדות המנוהלים כעסק למטרת רווח, עם נשיא שהוא מנהל עסקי (ולא אקדמי) וחבר דירקטורים שמנהלים את המוסד שאינם אנשי אקדמיה (במקום חברי סגל שהם חברי סנאט אקדמי). מוסדות אלו התפתחו החל מ 1940 והתפשטו מאוד עד 2010. בשנת 2007 היו כ 1000 מוסדות מסוג זה. מאז 2010 בעקבות ביקורת על רמת הלימודים והתועלת שבלימודים במוסדות אלו (וגם על רמזים על שחיתויות) החלה ירידה גדולה מאוד בהרשמת תלמידים (עד 2017 ירד מספרם הכולל לכמחצית) ורבים מהמוסדות הללו נסגרו מאז וממשיכים להיסגר.

מיונים נוספים שנעשים בעיקר בארה"ב הם על פי גודל המוסד, מטרות ההוראה (קיום סטנדרטים אקדמיים) בו, פרופיל התארים שהמוסד מעניק, משך שנות הלימוד, מידת הסלקטיביות בקבלת תלמידים, ועוד.

ב. היוקרה/דירוג אקדמי של מוסדות אקדמיים¹

בארה"ב יש 8 מוסדות אקדמיים הנמנים על Ivy League/ליגת הקיסוס שנחשבת ליוקרתית ביותר מבחינה אקדמית. הידועים ביותר מביניהם הם קולומביה, קורנל, הרוורד, פרינסטון וייל. יש עוד כמה אוניברסיטאות בארה"ב שניצבות עימם באותה דרגת יוקרה כמו אוניברסיטת קליפורניה בברקלי ובלוס אנג'לס, סטנפורד, MIT, Caltech ועוד. המוסדות הללו זוכים למענקי מחקר עצומים ולפרסים אקדמיים רבים, וכמובן מפיקים פרסומים אקדמיים מרובים. גם בכל אחת מבין מרבית המדינות המפותחות האחרות בעולם קיים דירוג ידוע של מוסדות על פי יוקרתם האקדמית. בממלכה המאוחדת למשל, האוניברסיטאות הנמצאות במקומות הראשונים הן אוקספורד וקיימברידג'.

הכלי המשמש להשוואת המעמד האקדמי של כלל המוסדות האקדמיים בעולם³ הינו מדדים אחדים של דירוג של המוסדות, המתפרסמים אחת לשנה על ידי גופים אחדים. מדדים אלו מבוססים על רשימת קריטריונים של ביצועים אקדמיים ובראשם של כמות המחקר המתפרסם ואיכותו. המדד הידוע ביותר מסוג זה הוא Academic Ranking of World Universities הידוע גם בשם - מדד שנחאי - Shanghai Ranking. מדד אחר מסוג זה שאף הוא נחשב מאוד הוא Times Higher Education World University Ranking. השנה (2019) נכללו ב 12 המקומות הראשונים במדד שנחאי לפי סדר יורד, האוניברסיטאות: הרוורד, סטנפורד, קיימברידג', MIT, ברקלי, אוקספורד, קולומביה, Caltech, שיקגו, UCLA, ייל, קורנל.

בארץ יש ארבע אוניברסיטאות מצטיינות שבאופן עקבי נכללות בין 200 המוסדות האקדמיים הטובים בעולם בדירוגים הללו (בשנים מסוימות אחדות מהן נכללו אפילו בין 100 הראשונות ובשנים אחרות גם במיקום בין 200 ל 300, אך לא נמוך מכך) והן: האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת תל אביב, הטכניון ומכון ויצמן (שאינו כולל לימודים לתואר ראשון). האוניברסיטאות האחרות וכל המכללות בארץ מדורגות הרבה יותר נמוך, כמודגם להלן. קיימים גם דירוגים כלל עולמיים לתחומים אקדמיים מסוימים/פרטיים וארבע האוניברסיטאות הישראליות כנ"ל דורגו בשנים מסוימות בין מאה הטובות ביותר בעולם בתחומי ה-STEM⁴.

טבלה 1: דירוג שבעת המוסדות האקדמיים בארץ שנכללו בשנת 2019 ב 1000 המקומות הראשונים בעולם, על פי מדד שנחאי

המיקום בדירוג בארץ	המוסד האקדמי	המיקום בדירוג העולמי על פי דירוג שנחאי
1	הטכניון	85
*2-3	האוניברסיטה העברית	101-150
*2-3	מכון ויצמן	101-150
4	אוניברסיטת תל אביב	151-200
*5-6	אוניברסיטת בן גוריון	401-500
*5-6	אוניברסיטת בר אילן	401-500
7	אוניברסיטת חיפה	601-700

*השמות של שני מוסדות החולקים אותו מיקום בדירוג מסודרים בסדר אלפאביתי

למיטב ידיעתי, אף אחת מבין שאר האוניברסיטאות והמכללות בארץ לא נכללה ב 1000 המקומות הראשונים.

³ למעשה יש בעולם אלפים רבים של מוסדות של ההשכלה הגבוהה והדירוגים הללו כוללים כל אחד רק כמה מאות, עד אלף המקומות הראשונים של המוסדות הטובים ביותר בעולם לפי הקריטריונים שלהם

⁴ אפשר להניח שקיים רצף בין המוסדות המדורגים גבוה ונמוך גם לגבי היבטים של הסטנדרטים האקדמיים בהתאמה

ג. הבדלים בתרבות ההוראה/למידה בין מוסדות המדורגים גבוה ונמוך מבחינה אקדמית

מזה שנים רבות קיימות עדויות (Clark & Trow, 1966; Bowling, 2008) על הבדלים בסטנדרטים אקדמיים שנהוגים בין מוסדות אקדמיים המדורגים גבוה ונמוך מבחינה אקדמית. העדויות הללו מציגות בטבלה 2 הבדלים בתרבות השלטת במוסד:

טבלה 2: הבדלים בתרבות האקדמית, בתכונות הסטודנטים ובמטרותיהם בלמידה במוסד, בין מוסדות גבוהים ונמוכים בדירוג אקדמי

הדירוג האקדמי של המוסד/בדרך כלל מקור התקצוב	גבוה/פרטי	נמוך/ציבורי
התרבות השלטת במוסד האקדמי/ המטרות	טיפוח וקידום ערכים אקדמיים גבוהים יותר	קידום ערכים אקדמיים נמוכים יותר
	העדפת ערכים אקדמיים על ערכים חברתיים	העדפת ערכים חברתיים על ערכים אקדמיים
הסטודנטים בממוצע	בעלי יכולות למידה/אקדמיות גבוהות יותר	בעלי יכולות למידה חלשות יותר
	ממעמד חברתי-כלכלי גבוה יותר	ממעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר
	מפגינים רצון חזק ביותר להשקיע מאמץ וזמן בלמידתם	לא מעוניינים להשקיע מאמץ וזמן בלמידתם
	נוטים לתפוס את החינוך/רכישת והטמעת הידע - כמטרה בפני עצמה	נוטים לתפוס את החינוך/רכישת והטמעת הידע כאמצעי להשגת מטרות
מטרות הסטודנטים בלמידה, ובבחירתם את המוסד האקדמי	השקעת מאמצים בלמידה מאתגרת	העדפת בילוי טוב של הזמן בתקופת הלימודים והשקעת מינימום מאמץ בלמידה
	הפקת תועלת לימודית גבוהה	השגת מטרות חברתיות וקבלת תואר אקדמי

ד. הבדלים בדירוגי הקורסים והמרצים בסקרי ההוראה בין מוסדות המדורגים גבוה ונמוך מבחינה אקדמית

עקב ההבדלים הקיצוניים בתרבות ההוראה/למידה השלטת במוסדות המדורגים גבוה ונמוך מבחינה אקדמית ובמטרות הסטודנטים בלמידה, הגיוני לצפות שיהיו הבדלים גם בתפיסת הסטודנטים את הקורס כקל או מאתגר ולכן גם בדירוג ההוראה והקורסים בין המוסדות הללו, ושבעקבות זאת תהיה נטייה גדולה יותר להטיות (bias) בדירוגים בסקרי ההוראה במוסדות הנמוכים מבחינה אקדמית מאשר במוסדות הגבוהים. לפני כמה חודשים פניתי בשאלה זו לצוות המחקר של המרכז הגדול ביותר של סקרי ההוראה בארה"ב: IDEA

Individual Development & Educational Assessment

מרכז זה עורך בדרך קבע סקרי הוראה במאות אוניברסיטאות ומכללות מכל המיונים והסוגים, כך שיש להם בסיס נתונים ענקי ומגוון ביותר. שקלנו ביחד והחלטנו לבחון את ההבדלים בדירוגי סקרי ההוראה לגבי מוסדות לפי המיון של קרנגי (לארבע קטגוריות המסודרות בסדר יורד של יוקרה אקדמית, כלעיל). הוספנו גם את המוסדות מסוג for-profit שיוקרתם האקדמית נחשבת כנמוכה ביותר מכלל סוגי המוסדות האקדמיים בארה"ב.

טבלה 3 להלן מציגה את התוצאות. בסיס הנתונים לניתוחים הסטטיסטיים כלל עשרות אלפי קורסים בכל קטגוריה של סוג מוסד, שדורגו בשנתיים 2016-18.

Table 3: Institutional differences in Means and SD's for excellence of Teacher and Course: IDEA Legacy dataset, 2016-2018, for the four basic types of Carnegie Classification of Institutions of Higher Education, and for-profit institutions

	n	Excellence of Teacher		Excellence of Course	
		M	SD	M	SD
Non-Profit:					
Doctoral	55,890	4.34	0.61	4.19	0.60
Master's	104,927	4.34	0.63	4.17	0.63
Baccalaureate	51,713	4.36	0.61	4.19	0.60
Associate	32,396	4.40	0.60	4.21	0.59
For-Profit	32,893	4.49	0.58	4.36	0.59

טבלה 3 מראה שלשלוש הקטגוריות העליונות בטבלה, ממוצע הדירוג של המרצים והקורסים הוא כמעט זהה בעוד שלגבי הקטגוריה הרביעית יש כבר עלייה מובחנת (בקטגוריה זו נמצאות בדרך כלל מכללות דו-שנתיות שאינן מעניקות תואר אקדמי אלא מכשירות למקצוע או למעבר למוסד ברמה אקדמית גבוהה יותר) כך שאוכלוסיית הסטודנטים שלהן נמוכה באופן ידוע, יחסית לשלוש הקטגוריות האחרות. לעומת זאת, לגבי המוסדות למטרות רווח, יש קפיצה מובחנת בגובה הממוצע, במיוחד בדירוג הקורסים. בניתוח שונות חד-כיווני (One-way ANOVA) עם סוג המוסד הלימודי כמשתנה תלוי, התקבל אפקט ראשי הן עבור המרצה והן עבור הקורס. במיוחד התקבלו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין הממוצע של המוסדות למטרות רווח לבין הממוצעים של כל אחת מארבע הקטגוריות של המוסדות האחרים. הבדלים שכאלו הם צפויים עקב הגודל העצום של המדגמים, שמעניק לניתוחים מספיק כוח סטטיסטי אם כי יש להם משמעות. ערכנו גם מבחני גודל אפקט Cohen d's שמצאו כמה אפקטים בגודל בינוני או נמוך, הן לגבי הקורסים והן לגבי המרצים.

תוצאות אלו מציעות שהסטודנטים במוסדות למטרות רווח (או באופן כללי, במוסדות ברמה אקדמית נמוכה שהסטודנטים נרשמים אליהם כדי לבלות היטב את הזמן ולקבל תעודה ללא מאמץ רב מדי) מרוצים יותר מהמורים והקורסים שלהם מאשר הסטודנטים במוסדות ה"רגילים", שלא למטרות רווח. ההסבר יכול להיות כי המרצים במוסדות למטרות רווח מתאימים את עצמם באופן הדוק יותר לדרישות וצרכי הסטודנטים מאשר במוסדות האחרים.

לא מצאתי אף מחקר אחר שבדק הבדלים דירוג של מרצים וקורסים בסקרי הוראה בין סוגים שונים של מוסדות אקדמיים. מצאתי שני מחקרים לגבי הבדלים בנושאים אחרים: Bowling (2008) מצא שסטודנטים במוסדות המדורגים גבוה מבחינה אקדמית מדרגים גבוה יותר מרצים שהקורסים שלהם מדורגים כקשים, ומדרגים נמוך יותר קורסים קלים ואת המרצים בקורסים אלו, בהשוואה לסטודנטים במוסדות נמוכים מבחינה אקדמית. Clark and Trow (1966) מציעים שסטודנטים במוסדות נמוכים מבחינה אקדמית, מדרגים גבוה יותר מרצים שנותנים ציונים גבוהים יותר מאשר מגיע, בהשוואה לסטודנטים במוסדות גבוהים מבחינה אקדמית. ניתן להסביר ממצאים אלו על בסיס התרבות השלטת במוסד, לפי המפורט בטבלה 2.

ה. יישום הממצאים להשוואת דירוג של מוסדות אקדמיים בארץ בסקרי הוראה

מדי שנה מפיצה התאחדות הסטודנטים הארצית באופן מקוון שאלונים לסטודנטים מכל המוסדות להשכלה גבוהה בארץ ובין השאר מבקשת מהם לדרג את ההוראה והקורסים במוסד שלהם. על בסיס זה, ההתאחדות מפרסמת (בעיתונות הנפוצה) את ממוצע הדירוג של המוסדות האקדמיים את הקורסים וההוראה בצורת השוואה של דירוג המוסדות השונים על שביעות הרצון של הסטודנטים מההוראה במוסד (שרבים מפרשים, שלא כראוי, כדירוג על איכות ההוראה במוסדות השונים). בשנים שעברו גם המל"ג ערכה מדי פעם סקרי השוואה כאלו בין המוסדות האקדמיים.

ואולם, מחקרים שונים מציעים גורמים שמשפיעים על גובה הדירוג ושאינם תלויים באיכות ההוראה בקורס. בפוסט 22 זיהינו גורם אחד שכזה והוא **תמהיל הקורסים מתחומים רכים וקשים במוסד**. ראינו שבקורסים בתחומים הקשים, דירוגי ההוראה/המרצים והקורסים נמוכים במידה ניכרת מאשר אלו שבתחומים הרכים ומכאן ניתן להסיק שככל שאחוז הקורסים בתחומים הקשים במוסד גבוה יותר ואחוז הרכים נמוך יותר, כך ממוצע הדירוג של כל הקורסים של אותו מוסד בסקרי ההוראה אמור להיות נמוך יותר.

הפוסט הנוכחי מציע גורם נוסף שמשפיע על ממוצע הדירוג של הקורסים ושאינו תלוי באיכות ההוראה בקורס. גורם זה הוא **התרבות השלטת במוסד האקדמי, שקשורה גם לרמה האקדמית של המוסד**. הממצאים המוצגים כאן מציעים שסטודנטים במוסדות שהם יוקרתיים פחות מבחינה אקדמית מדרגים בממוצע את המרצים שלהם גבוה יותר מאשר במוסדות שהם גבוהים מבחינה אקדמית. הצענו לעיל את ההסבר שהמרצים במוסדות הנמוכים ברמה אקדמית מתאימים את עצמם יותר לדרישות וצרכי הסטודנטים מאשר במוסדות האחרים.

מקורות קריאה

Bowling, N. A. (2008). Does the relationship between student ratings of course easiness and course quality vary across schools? The role of school academic rankings. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33(4), 455-464.

Clark, B., & Trow, M. (1966). The organizational context. In T. M. Newcomb & E. K. Wilson (Eds.), *College peer groups: Problems and prospects for research* (pp. 17-70). Chicago: Aldine.